

ЧЕТВЕРТЕ ПОКОЛІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАКРІПЛЕННЯ В УКРАЇНІ

THE FOURTH GENERATION OF HUMAN RIGHTS: LEGISLATIVE LAW IN UKRAINE

Цюпка Б.М., студент II курсу

*Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Стаття присвячена одній з актуальних проблем нашого часу – юридичному закріпленню четвертого покоління прав людини в законодавстві України. Розкривається можливість використання цих прав у контексті актуальних нормативно-правових актів України. Також зазначаються деякі прогалини в законодавстві, які можна тлумачити по-різному. Висвітлюється перспектива такого явища, як четверте покоління прав людини в Україні.

Метою статті є дослідження та аналіз правового положення четвертого покоління прав людини, визначення кола цих прав та з'ясування їх змісту.

Майже щодня людина придумує щось нове, унікальне. У XX ст. розвиток людства дійшов до наукового буму, який приніс нам дуже багато неймовірного і цікавого. Люди відкрили для себе такі можливості, як клонування людини, віртуальна реальність, зміна статі, трансплантація органів, штучне запліднення. Це все до кінця XX ст. вважалося неможливим. Це є четвертим поколінням прав людини, які зараз знаходяться на стадії становлення. Перелік цих прав поповнюється з розвитком відповідних сфер життєдіяльності людини. Кожне право повинне закріплюватися відповідним нормативно-правовим актом, який буде врегульовувати його. В Україні правове становище цих прав є недостатньо розробленим, тому дослідження правового закріплення четвертого покоління прав людини є досить актуальним та своєчасним. Саме законодавство, в якому будуть визначені такі права, дасть змогу суспільству мати більше можливостей, які прямо врегульовані законом і не суперечать йому.

Четверте покоління прав людини досліджували такі науковці: Н. Оніщенко, В. Радзівська, Н. Мушак, А. Венгерова, Я. Лазур, Ф. Рудінський, О. Старовойтова, О. Солнцев, О. Аврамова, О. Супрун, А. Семітко, М. Тиріна, Ю. Дмитрієва та інші. Проте проблема нормативно-правового закріплення четвертого покоління прав людини в Україні не достатньо вивчена науковцями і тому залишається актуальною.

Ключові слова: права людини, четверте покоління прав людини, нормативно-правове закріплення, законодавство України, класифікація четвертого покоління прав людини.

The article deals with one of the pressing problems of our time, namely: the legal consolidation of the fourth generation of human rights in the legislation of Ukraine. The possibility of exercising these rights in the context of current regulations is opened. There are also some gaps in legislation that can be interpreted differently. The perspective of such a phenomenon as the fourth generation of human rights in Ukraine is highlighted.

The purpose of the article is to study and analyze the legal situation of the fourth generation of human rights, to determine the scope of these rights and to clarify their content.

Almost every day, people come up with something new, unique. In the twentieth century, humanity's development has come to a scientific boom that has brought us so much incredible and interesting. People have discovered such opportunities as human cloning, virtual reality, article modification, organ transplantation, artificial insemination – all by the end of the twentieth century was considered impossible. This is the fourth generation of human rights that are now in the making, and the list of these rights is being supplemented with the development of relevant spheres of human life. Each right must be enshrined in the relevant legal act that will govern it. In Ukraine, the legal status of these rights is underdeveloped. Therefore, the study of the legal entrenchment of the fourth generation of human rights is quite relevant and timely. It is the legislation that defines such rights that will enable society to have more opportunities that are directly regulated by law and do not contradict it.

The fourth generation of human rights was studied by the following scientists: N. Onishchenko, V. Radzievskaya, N. Mushak, A. Vengerova, Y. Lazur, F. Rudinsky, O.O. Starovojtova, O.A. Avramova, O. Semitko, A. Suprun, M. Tyrina, Y. Dmitrieva and others. However, the problem of a thorough study of the legal framework for the fourth generation of human rights in Ukraine has not been sufficiently studied by scientists and therefore remains relevant.

Key words: human rights, the fourth generation of human rights, legal framework, legislation of Ukraine, classification of the fourth generation of human rights.

Права людини як концептуальне положення виникли ще в античну епоху, але теоретичного оформлення набули лише в епоху Відродження, а законодавче закріплення було здійснене тільки в конституційних актах XVIII–XIX ст. Ідея прав людини заснована на теорії природного права, її сутність яскраво сформульована в Декларативній незалежності 1776 р.: «Ми вважаємо самоочевидною істиною, що всі люди створені рівними, що вони наділені Творцем певними невід'ємними правами, серед яких є право на життя, свободу та прагнення до щастя» [3, с. 338].

Відомий дослідник О.Ф. Скакун зазначає, що процесу розвитку ідеї прав людини притаманні як кількісні, так і якісні зміни. Кількісні зміни знання про права людини, їх множинність, а також уточнення і конкретизація, збільшення обсягу відбуваються в цілому з позицій і в межах того чи іншого поняття права [2, с. 357]. Якісні зміни ідеї прав людини пов'язані з переходом від попереднього до нового поняття права. Безумовно,

кожне нове розуміння прав людини є якісним стрибком у юридичному пізнанні, але воно не повинно виходити за межі загальносоціальних засад права.

Питання підходів до класифікації прав і свобод людини вже протягом багатьох століть є чи не найдискусійнішим для мислителів та науковців. Потреби людини безкінечні: що більше потенційних можливостей в неї з'являється, то більше виникає бажань ними скористатися. Аби це відбувалося без шкоди для оточуючого світу, було вирішено надати таким можливостям формально-юридичного змісту. Виник інститут прав і свобод людини. Класична теорія трьох поколінь зазнала реформування з переходом людства в нове століття і до пов'язаних з цим науково-технічних, соціально-економічних та ментальних змін. З кінця 90-х рр. XX ст. з'являються думки з приводу появи четвертого покоління прав людини. Наразі дедалі частіше до нього відносять права на трансплантацію органів, зміну статі, клонування, одностатеві шлюби, штучне

запліднення, еутаназію, вільну від сім'ї дитину тощо. Ще донедавна зазначені явища викликали б великий суспільний резонанс, але науково-технічна революція стрімкими кроками прямує ХХІ-м століттям, тягнучи за собою докорінні зміни в звичайному житті суспільства. У вітчизняній правовій системі вже можна знайти норми, що регулюють відносини у сфері реалізації прав четвертого покоління.

Проблема трансплантології набула значення в післявоєнні роки минулого століття як нагальна потреба, а сьогодні її все частіше розглядають в контексті «чорного» бізнесу. Український законодавець не формує чіткої позиції з цього приводу. Ч. 4 ст. 289 Цивільного кодексу передбачає право фізичної особи розпорядитися щодо передачі після її смерті органів та інших анатомічних матеріалів тіла науковим, медичним або навчальним закладам [6]. Водночас ч. 3 ст. 290 Цивільного кодексу визначає, що фізична особа може дати письмову згоду на донорство її органів та інших анатомічних матеріалів на випадок своєї смерті чи заборонити його [6]. Виникає дивна колізія щодо того, навіщо давати письмову заборону, якщо без письмової згоди ніхто і так не має права відчужувати будь-які елементи тіла померлого для донорства. Оскільки норма має альтернативний і невизначений характер, створюється підґрунтя для скоєння потенційними правопорушниками аморальних діянь у цій сфері.

Ст. 51 Основ законодавства України про охорону здоров'я передбачає можливість зміни статі на прохання пацієнта відповідно до медико-біологічних і соціально-психологічних показань [4, с. 19]. Але зростає кількість бажаючих змінити стать. Люди аргументують це відчуттям себе не в своєму тілі. У контексті права на індивідуальність ст. 300 Цивільного кодексу України розглядає право на вільний вибір форм та способів прояву своєї самобутності, якщо вони не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства [6], тому постає питання стосовно того, як оточуючі поставляться до такого прояву індивідуальності, як зміна статі.

Появі ще одного дискусійного питання біоетичних прав слугують зміни уявлень про типове подружжя чоловіка і жінки. У вітчизняному законодавстві важко відшукати норму, котра прямо забороняє гомосексуальні відносини, та й позиція з приводу можливості створення такими суб'єктами сім'ї є досить розмитою. Однозначно стверджується лише те, що шлюб між ними неможливий, адже шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану (ч. 1 ст. 21 Сімейного кодексу України) [5, с. 135]. Водночас ч. 4 ст. 3 Сімейного кодексу стверджує: «Сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства» [5, с. 135]. Виходить, що у разі відсутності суперечностей з моральними засадами суспільства такий сімейний союз є потенційно можливим. Отже, надання легальної форми цій делікатній темі залежить від відповіді на питання про те, чи готовий український менталітет таку новацію прийняти.

Попри права, які в Україні законодавчо не легалізовані, існують також і такі, що закріплені в законі. Ідеться про право на аборт (вбивство ненародженої дитини), яке вже довгий час закріплене у ч. 6 ст. 281 Цивільного кодексу України [6]. Сутність цього права (вбивства ненародженої дитини віком до 12 тижнів) можна простежити, використавши біологічні дослідження американських вчених, зокрема доктора Бернарда Натансона.

Цей вчений зняв фільм «Беззвучний крик», в якому за допомогою ультразвукового дослідження зображено те, що відбувається в матці жінки з 12-тижневою дитиною під час проведення абортів методом вакуум-аспірації. На екрані чітко видно, як дитина намагається уникнути струменя вакуум-відсмоктувального пристрою, швидко і тривожно рухається. Фіксується прискореність її серцебиття. Все це свідчить про наявність у неї больових відчуттів, але ніякого знебоління для плоду при аборті не передбачається. Дитина відчуває смертельну небезпеку. Зрештою, тіло дитини вакуум-відсмоктувальним пристроєм розчленовується [9, с. 24–25]. І це знущання називається правом. У ч. 2 ст. 281 Цивільного кодексу України зазначено, що фізична особа не може бути позбавлена життя [6]. Юридичні заборони щодо забезпечення цього права в Україні полягають в забороні на позбавлення життя, в тому числі забороні задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя, але поряд з цим тільки в обмеженні щодо стерилізації та штучного переривання вагітності.

Актуальною проблемою української дійсності є депопуляційні процеси. Тут варто згадати нагальну проблему багатьох подружніх пар – неможливість зачати дітей. Тому слухним стало внесення доповнення до ст. 281 Цивільного кодексу України, де п. 7 передбачає, що повнолітня жінка або чоловік мають право за медичними показаннями на проведення щодо них лікувальних програм допоміжних репродуктивних технологій [7]. Крім того, наказом МОЗ України від 09.09.2013 р. № 787 була затверджена Інструкція про порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій [8]. Вбачається підтримка держави у використанні будь-яких методів завагітніти (в тому числі й штучного запліднення).

Сьогодні існує багато невиліковних хвороб, у двобій з якими медицина безсила. Постає гуманне питання щодо того, як полегшити муки хворих. Відповідно до ч. 4 ст. 281 Цивільного кодексу України заборонене задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя [6]. Чи означає це, що на даному етапі Україна чітко визначила своє негативне ставлення до еутаназії? У нинішніх соціально-економічних умовах вчинення такого рішення часом буває єдиним виходом, адже, витративши всі кошти на дорогі препарати і лікування, не маючи додаткових джерел надходжень коштів, зважаючи на невимовні муки хворого, у близьких часом просто не залишається іншого вибору, як стати заручниками – суб'єктами здійснення пасивного виду еутаназії – та просто спостерігати, як людина поступово відходить до іншого світу. Крім того, відчуваючи себе тягарем для рідних, хворий і сам може попросити покінчити з його життям.

Що стосується змісту цього покоління прав і свобод людини, то одностайна думка наразі відсутня, проте, якщо враховувати розвиток сучасної науки, то можна робити висновок, що ці права повинні захищати людину від погроз, пов'язаних з експериментами у сфері генетики людини, відкриттями в галузі біології. Четверте покоління – це правова відповідь викликам ХХІ століття, коли йдеться вже про виживання людства як біологічного виду, про збереження цивілізації, про подальшу космічну соціалізацію людства. Народжується нове – четверте – покоління прав, тому виникають підстави для закріплення цих прав на законодавчому рівні. Аналіз положень законодавства і реальних умов життя показує необхідність розширення та доповнення норм українського права відповідності до завдань, які ставить перед соціумом всеосяжна еволюція.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аврамова О. Четверте покоління прав людини: постановка проблеми. *Право України*. 2010. № 2. С. 101–107.
2. Скакун О.Ф. Теорія держави та права : підручник. Харків : Консум, 2001. 656 с.
3. Бостан Л.М., Бостан С.К. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. Центр навч. літ-ри, 2004. 681 с.
4. Основи законодавства про охорону здоров'я України : Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.
5. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.
6. Цивільний кодекс України : Закон України від 02 жовтня 2019 року № 435-IV / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
7. Про внесення змін до статті 281 Цивільного кодексу України : Закон України від 2 жовтня 2004 року № 2135-IV / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-15>.
8. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 9 вересня 2013 року № з1697-13 / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13>.
9. Бажан В. О тайне пола. Книга для супругов и молодежи. Львів : Світло Православ'я, 2002. 334 с.